

Andreja Škofljanec

In memoriam dr. Janez Arnež

(1923–2021)

Lanskega decembra smo se poslovili od dr. Janeza Arneža, ki mu gre zahvala, da se je ohranila bogata kulturna dediščina slovenskih izseljencev. Čeprav ekonomist po izobrazbi je kmalu potem, ko ga je življenjska pot zanesla v Združene države Amerike, opazil, kako hitro arhivsko gradivo, ki je nastajalo v številnih tamkajšnjih slovenskih skupnostih, pa tudi knjige in časopisi, ki so jih izdajali, izginjajo v pozabo. V skladu z vodilom, ki mu je sledil vse svoje življenje, namreč da je dolžan narediti kar more in ne le kar mora, je njihovo ohranitev sprejel za svoje življenjsko poslanstvo.

Dr. Janez Arnež se je rodil leta 1923 v Ljubljani. Starša sta mu kljub skromnim dohodkom omogočila šolanje na gimnaziji. Začel je študirati na ljubljanski pravni fakulteti, a je študij kmalu prekinila vojna. Njen konec je pričakal v Trstu, nato pa v težkih poveljnih razmerah iskal možnost, da nadaljuje študij v Italiji in se vpisal na univerzo v Bologni. Od tudi se je tudi prvič po vojni javil družini v Ljubljani, čeprav z imenom Vanek Alfonz, da ne bi povzročil domačim dodatnih težav z oblastmi. Možnost za dokončanje študija se mu je ponudila na ugledni Katoliški univerzi v Louvainu. V času študija je poprijel za

marsikatero delo, od zidarskega, pa do dela v uredništvu revije *Nouvelle revue théologique* in pomoči pri obnovi fonda knjig med vojno uničene jezuitske knjižnice. Po končanem študiju političnih ved in ekonomije se je leta 1951 izselil v Združene države Amerike. Leto in pol je delal v tovarni, da se je naučil angleškega jezika in nato opravil najprej magisterij na univerzi Yale v New Havenu, zatem pa še doktorat na univerzi Lavale v kanadskem Quebecu. Sprva je deloval v različnih podjetjih, tri leta tudi v washingtonski Kongresni knjižnici, potem pa v letih 1959 do upokojitve 1991 predaval ekonomijo na St. John's College v New Yorku.

Leta 1961 se je poročil z Marijo Petkovšek, ob tej priliki je tudi prvič po vojni obiskal domovino in srečal starše. Vseh pet otrok se zakoncema Arnež rodilo v Ameriki, ko pa so se začeli šolati, sta se odločila, da jih želita vzgojiti v Slovence in tako se je žena z otroki vrnila v domovino ter se z družino naselila v Višnjeviku v Goriških Brdih, kjer se jim je dr. Arnež pridružil med prazniki in počitnicam. V ženi je našel trdno oporo tudi pri svojih prizadevanjih za ohranjanje gradiva slovenskih skupnosti.

Že v času študija v Louvainu je navezal stik z Narodno in univerzitetno knjižnico v Ljubljani. Sprva je pod psevdonimom in v francoskem jeziku pisal ravnatelju ter v Ljubljano pošiljal tujo literaturo in jo je zamenjeval za slovenske knjige, ki jih je v Belgiji zelo pogrešal. Kasneje se je to sodelovanje razširilo na slovenske tiske, ki so izhajali v emigraciji. Pošiljal jih je po pošti, saj je bil vnos tovrstne literature v državo prepovedan. Na ta način je pomagal dopolnjevati tako imenovani »D-fond«, sam pa je lahko v zameno izmed dvojnih izvodov knjižnice izbral knjige za svojo zbirko.

Ob delu v Kongresni knjižnici je navezal stike s prijateljema in somišljenikoma Erikom Kovačičem in Tinetom Leskovškom ter skupaj z njima ustanovil *Studia slovenica* in sicer z dvema

namenoma: izdajati knjige, ki bodo Američanom predstavljale slovensko zgodovino in sodobno stvarnost, ter zbiranje slovenske izseljenske kulturne dediščine. Kot prva je v seriji *Studia slovenica* leta 1958 izšla prav Arneževa knjiga *Slovenia in European Affairs*, morda najodmevnejša knjiga v zbirki pa je bilo prav tako njegovo delo o Slovenski ljudski strani med II. svetovno vojno in tik po njej.

Hkrati je začel zbirati literaturo, časopisje, kolikor je mogel tudi arhivske dokumente in umetniška dela izseljenskih avtorjev. Tako je počasi, a vztrajno rastla zbirka kulturne dediščine, ki je pričala o življenju tistega dela Slovencev, ki jih je življenjska pot zanesla v tujino.

Ni mu bilo odveč znova in znova pojasnjevati, kakšen je smisel njegovega zbiranja »starih papirjev« in tako uspel prepričati marsikaterega sogovornika, da mu prepusti knjigo, manjkajoči izvod izseljenskega časopisa, fotografije ali arhivske dokumente. Kulturna dediščina, ki nastaja v izseljenstvu namreč hitro izginja, pogosto se zgodi, da zanjo ne poskrbijo ne lokalne ustanove, ne izseljenske skupnosti same, do matične domovine in njenih institucij pa so bili izseljenci, tudi upravičeno, nezaupljivi.

Vseskozi je bil dr. Arnež prepričan, da se bodo nekoč politične razmere spremenile in se bo lahko, skupaj z zbranim gradivom, vrnil v domovino. Ta želja se mu je uresničila leta 1991, ko je iz ZDA pripeljal v Slovenijo prva dva zabojnika svoje obsežne zbirke. Naključje je hotelo, da je tovornjak na poti iz pristanišča prispel na mejni prehod Rožna dolina ravno v trenutku, ko so se temu na slovenskih strani bližali jugoslovanski tanki. Voznika so uspeli pravočasno opozoriti in po umiritvi razmer je g. Arnež tovornjak našel na sicer popolnoma izpraznjenem parkirišču. Gradivo je bilo sprva prepeljano v opuščeno poslopje šole v Šmartnem v Goriških Brdih, od leta 1992 pa se nahaja v prostorih Zavoda sv. Stanislava

v Ljubljani. Tu je bil g. Arnež po odhodu jugoslovanske vojske prvi prebivalec in tu je gradivo tudi pričel počasi urejati.

Fond je z leti še zrasel in danes ustanova hrani največjo zbirko kulturne dediščine slovenskih izseljenskih skupnosti v Evropi, Severni in Južni Ameriki ter Avstraliji za čas vse od konca 19. stoletja dalje ter obsega preko 1300 škatel arhivskega gradiva, okoli 40 000 knjig in najpopolnejšo zbirko izseljenskega časopisja, izdanega izven meja Slovenije ter tudi lepo zbirko del slovenskih umetnikov, ki so delovali izven meja domovine, v kateri izstopajo dela Franceta Goršeta.

Med bogatim arhivskim gradivom izstopajo izjemna zbirka o življenju in delovanju Slovencev v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji po drugi svetovni vojni, fond Slovenske ljudske stranke od odhoda iz Jugoslavije leta 1941, njenega delovanja v kraljevi begunski vladi v Londonu in kasneje v emigraciji, številnih izseljenskih društev ter družinske zapuščine mnogih izjemnih posameznikov, ki so s svojim delom zaznamovali tako slovenske izseljenske skupnosti kot tudi doprinesli k napredku države, v kateri so si ustvarili eksistenco. S pridobivanjem gradiva je g. Arnež nadaljeval tudi po vrnitvi v Slovenijo, vztrajno je, dokler mu je dopuščalo zdravje skoraj vsako leto, obiskoval prijatelje v izseljenstvu in se vračal z novim gradivom, potem pa je z njimi ohranjal stike preko elektronske pošte. Tako se je arhiv vztrajno širil, v zadnjih letih se je dopolnil še z zapuščinami Jožeta Bernika, p. Kazimirja Zakrajška in ter nazadnje Ljuba Sirca.

Za njegovo delo mu je izkazalo priznanje tudi Arhivsko društvo Slovenije in mu, kot edinemu »laiku«, leta 2008 podelilo najvišje strokovno priznanje v arhivski stroki, Aškerčevo nagrado za življenjsko delo.

Dr. Arnež je bil človek globoke in dejavne vere ter, kot je sam rad povedal, »Slovenec z dušo, srcem in telesom«. Prevzemal je pobudo in se lotil nalog, ki jih je prepoznal kot nujne, ne

da bi čakal, da bodo svoj del prispevali tudi drugi. Še v časih, ko je imel malo somišljenikov, je bil trdno prepričan, da je za Slovenijo edina prava pot v samostojnosti. V razvoju mlade države je seveda videl pomanjkljivosti, a se je zavedal, da spremembe zahtevajo svoj čas.

Njegova velika želja je bila ustanovitev katoliškega inštituta in univerze, po vzoru tiste, na kateri je študiral v Louvainu in želel je, da ustanova Studia slovenica nadaljuje delo v podobnih okvirih. Vedno je poudarjal, da gradiva ne zbira zase, ampak da želi z njo prispevati svoj del skupnosti, zato je letal 2008 podpisal pogodbo o priključitvi ustanove Katoliškemu inštitutu, ki bo nadaljeval poslanstvo ustanove.

V preteklih letih je g. Arnež po svojih močeh omogočal tudi uporabo gradiva za raziskovanje, zadnja leta pa mu zdravje tega ni več dopuščalo in je obiskovalce sprejemal redkeje. Bil je človek izredne širine in znanja, pa tudi dialoga, prijeten in spoštljiv sogovornik. Argumente je rad izmenjal tudi z ljudmi, s katerimi ni delil svojih prepričanj. Do pozne starosti je ohranil svoje trdne delovne navade. Potrpežljivo je prenašal težave, ki so mu jih prinesla leta, še najbolj je nanje pozabil z branjem. Njegovo življenjsko poslanstvo je dokončano, gradivo se je ohranilo in upati je, da bo v bližnji prihodnosti omogočilo zgodovinarjem dopolniti še neodkrite dele slovenske zgodovine.